

KRISTELIGT DAGBLAD 22.6.2011

De historier, kristne og muslimer er fælles om eller Yusuf og Zulaykha på Davids Samling

Af Ivan Z. Sørensen

I Afrika underholdt Karen Blixen sig undertiden med de somaliske kvinder på farmen. En af dem kunne lange stykker af Koranen udenad og havde sans for teologi. ”Af hende fik jeg den rigtige sammenhæng i historien om Josef og Potifars hustru at vide.”

Den rigtige sammenhæng... hvad mener Blixen mon med det?

Det kan man få en idé om ved et besøg på Davids Samling i København, der for et par år siden genåbnede efter syv års restaurering.

Det er ingen hemmelighed at dette museum besidder nogle af de mest exceptionelle genstande fra den muslimske kultur. Det er ganske overvældende at gå rundt i den islamiske samling; men som på alle museer kan det være en lise for psyken at koncentrere sig om udvalgte genstande eller emner. Så det gør vi: Josef og Potifars hustru – eller som de hedder her: Yusuf og Zulaykha. Blandt klenodierne i Davids Samling er der flere flotte miniaturremalerier fra det store digt *Yusuf og Zulaykha*, skrevet 1483 af den persiske digter Djami (1414-1492).

Josef og Potifars hustru i *Det Gamle Testamente*

Vi kender jo på vores breddegrader godt historien om Josef, nemlig fra *Det Gamle Testamente* (1. Mosebog kap. 37-50). En dramatisk og veldrejet lille ”novelle”: Josef er søn af Jakob, han vækker sine brødres vrede og misundelse, bl.a. ved at fortælle dem drømme om, hvordan han skal komme til at herske over dem. De putter ham i en brønd, hvorfra han trækkes op af forbirejsende købmænd, der sælger ham som slave i Ægypten. Køberen er Faraos hofmand, Potifar. Dennes hustru vil i seng med den skønne hebræiske yngling. Josef flygter ud af værelset, må i farten efterlade sin kappe, og

Carlo Cignani, Josef og Potifars hustru, ca.1670. Gemäldegalerie Alte Meister, Staatliche Kunstsammlungen, Dresden

det bliver så beviset som Potifars hustru bruger for – uretmæssigt – at få ham kastet i fængsel for uterlig opførsel!

Denne forførelsesscene er et yndet motiv i europæisk renæssance- og barokkunst: Tintoretto, Artemisia Gentilischi, Rembrandt og mange andre har malet scenen. Dante sender i *Den Guddommelige Komedie* den liderlige kvinde i det dybeste helvede blandt usle løgnere og menedere.

Fra det mørke fængsel lykkes det imidlertid Josef at rejse sig til ære og værdighed, takket være hans evner som drømmetyder; han tyder selveste Faraos drømme, bliver – som 30-årig, hedder det – udnævnt til premierminister, får kone og børn og magt. Og i denne position møder han igen sine brødre og sin fader og tilgiver dem i en hjertegribende scene. Han er som figur i *Gamle Testamente* den store fromme og vise mand med indsigt i den guddommelige plan.

I kristen teologi gav kirkefader Ambrosius (d. 397) Josef-historien en eksemplarisk rolle med sin ud-spekulerede bibeludlægning: alting i *Det Nye Testamente* er forjættet i *Det Gamle*, hvilket Ambrosius påviser – systematisk og ned til mindste detalje: Josef er således modellen for renhed og kyskhed, en typologisk figur, der forudskikker Kristus. I kristen teologi er der en guddommelig sammenhæng mellem Testamenterne. For Blixen og somalikvinderne (og Thomas Mann i øvrigt) handler "den rigtige sammenhæng" om en ordentlig historie.

Yusuf og Zulaykha i Koranen

Også i den muslimske tradition bærer Yusuf disse kendetegn – en eksemplarisk Guds mand, højt besunget af Muhammed selv. Yusufs historie, som den fremstilles i *Koranens* Sura 12, følger langt hen ad vejen den i *Det Gamle Testamente* – brønden, købmændene osv. Men der er små karakteristiske nuancer: Da Zulaykha begærer

Yusuf trækkes op af Brønden. Miniature fra Djamis "Yusuf og Zulaykha", Bukhara, ca. 1560.

Yusuf og vil ligge med ham, står der: ”og han ville have begæret hende, hvis han ikke havde set sin Herres advarende tegn.” Her er der i det hele taget mere forståelse for Zulaykha – hun bliver simpelthen slået af hans skønhed og dybt forelsket i ham.

Kvinderne i byen hvisker og tisper og sladrer, så hun inviterer dem til middag. Under desserten kalder hun Yusuf ind – og kvinderne falder i svime over hans dejlighed: ”Gud bevares!” sagde de – og skar sig i fingrene. ”Han er jo intet menneske, men snarere en herlig engel.”

Ydermere er der i *Koranen* en scene hvor Zulaykha – efter at Yusuf er sluppet ud af fængslet – erkender sin synd og angrer.

Der er med nuancerne i *Koranen* basis for en rigtig, romantisk kærlighedshistorie – ”den rigtige sammenhæng i historien om Josef og Potifars hustru”, den som Blixen hører af de somaliske kvinder.

Den leverer Djami.

Djami i Davids Samling

Vi skal ind i Miniaturegalleriet på Davids Samling. Her udstilles de håndtegnede illustrationer til digterværker fra et kæmpemæssigt geografisk område. Der er god information om forskellige tiders og områders stil og teknik, om dem der malede, dem der skrev og dem der bestilte eller købte illustrerede bøger – nemlig de rige og magtfulde, en lille elite; i det hele taget om islams store kulturelle knudepunkter.

På væggen til venstre for galleriindgangen hænger et dobbelt forsidemaleri fra en udgave af Djamis digt; udgaven stammer fra Qasvin i Iran 1550-70. ”Picnic i en træhytte”, kaldes billedet, og det har egentlig ikke noget at gøre med selve digtet. Det er ikke desto mindre interessant derved at samtlige levende væsener på billedet har fået skåret halsen over, markeret ved en lille rød streg. Sagen er, at der i *Koranen* ikke udtrykkes noget billedforbud; men i den såkaldte *Hadith* (beretninger om Muhammeds ord og gerninger) hedder det, at enhver, der fremstiller et billede af et levende væsen, vil blive straffet hårdt på Dommedag. Man skal ikke tro, at man kan gå den skabende Gud i bedende, så en billedmager skal brænde i Helvede indtil han selv kan blæse liv i sit billede.

Udsnit af frontispicemaleri med ”overskårne” hoveder fra Djamis *Yusuf og Zulaykha*, Iran, Qasvin, 1550-70.

Men heller ikke den der ejer en illustration, går ram forbi, og ejeren af denne Djami-udgave har øjensynligt været en from muslim der har fået skrulper, og han har egenhændigt – med den lille halsoverskæring – aflivet samtlige levende væsener på billedet og dermed fået fred i sjælen.

Andre tog ikke ”billedforbudet” så alvorligt, og der er – som Miniaturegalleriet bevidner – en århundredlang, levende muslimsk billedtradition.

Bortset fra det nævnte *frontispicemaleri* er der tilsyneladende ikke spor af Yusuf og Zulaykha i galleriet. Men under alle de blå udstillingsmontrer er der udtræksskuffer – og det er faktisk meningen at man trækker dem ud. Så mangedobles udstillingen pludseligt. Og vores historie kommer frem i lyset.

I skuffedariet gemmer sig endnu en illustration fra samme iranske udgave, og der er to billeder fra en udgave fra Bukhara i (det nuværende) Uzbekistan fra ca. 1560, dels af drengen Yusuf der trækkes op af brønden af nogle købmænd, dels af kvinderne der skærer sig i fingrene. Overalt er Yusuf som en Guds udsending skildret med en gevaldig flammeglorie.

En tredje udgave i Davidsamlingens besiddelse, ligeledes fra Bukhara, men fra 1683, er udstillet i rum nr. 17 (med emner fra Iran og Centralasien). Her ses en henrivende fremstilling af drengen Yusuf med sin fåreflok – hvor han mere ligner en prins end en fårehyrde. Og i denne bog er der fine fremstillinger af hele affæren med vores helte: Zulaykha der vil ligge med Yusuf, og den sluttelige forening mellem de to.

For i ”den rigtige sammenhæng” får de elskende hinanden til sidst.

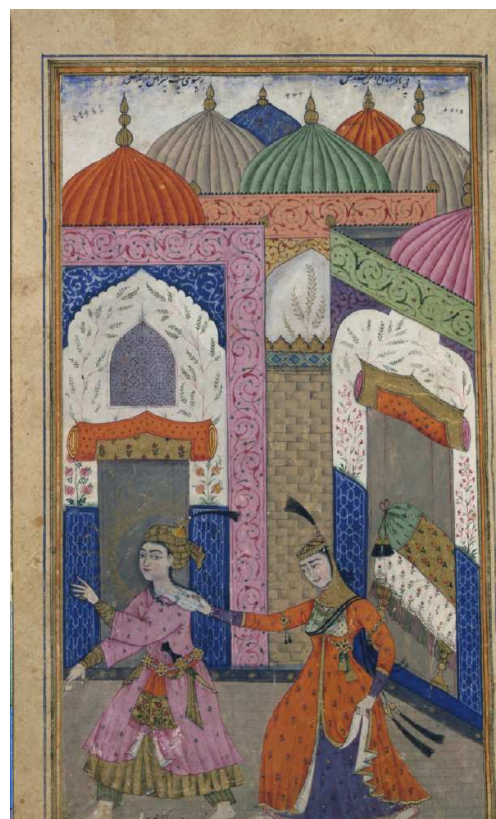
Djamis historie

I Miniaturegalleriet i Davids Samling er det jo *maleriet*, der er i fokus. Den bagvedliggende fortælling antydes ved de enkelte værker. Men hvordan lyder Djamis historie egentlig?

Hans store fortællende digt er blevet kaldt et af verdenslitteraturens smukkeste kærlighedsdigte, fyldt som det er med alt hvad vi i Vesten forstår ved østerlandsk eventyr: erotik og intriger, farve-, dyre- og blomstermetaforer, stjernebilleder og en symbolik der rækker lige lukt ind i himlen.

I en kort indledende sekvens hører vi om Jakob og han sønner. Men så skifter synsvinklen brat: ”Det fortælles at der i Vesten (i Mauretanien) levede en magtfuld konge ved navn Taimus. Han elskede sin datter, Zulaykha, mere end alt andet i verden...”

Nu sker der det at Zulaykha en dejlig nat

Zulaykha vil ligge med Yusuf. Miniature fra Djamis ”Yusuf og Zulaykha”, Bukhara 1683.

– ”med sit hjertes øjne” – ser den skønneste unge mand for sig. Drømmen vender tilbage endnu to gange, sidste gang med angivelse af at han er at finde – som vesir – i Ægypten. Hun er ganske besat af sin forestilling, nægter at have med lokale og tilrejsende friere at gøre, indtil en ambassadør fra Ægypten melder sig på vesirens vegne. Da er hendes lykke gjort.

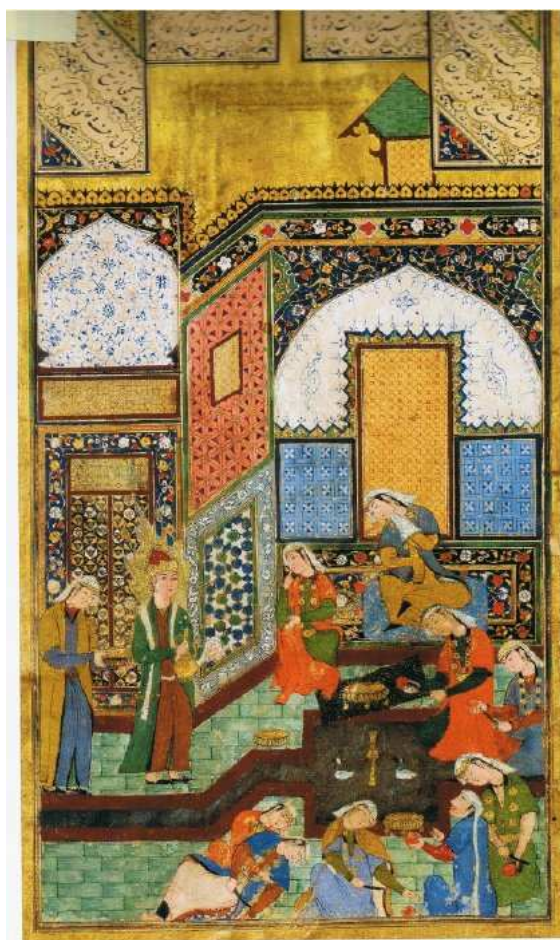
Zulaykha ankommer med et pragtfuldt følge til Memphis i Ægypten, og vesirens modtagelseskomité er ikke mindre overdådig. Zulaykha ser – inden det officielle møde – sit snit til at kigge ud af teltåbningen, hun får et glimt af vesiren – og bryder sammen i gråd: det er jo ikke *ham* hun har set i sin drøm!

En ærkeengels mystiske røst trøster hende: Han er måske ikke dit hjertes begær og dit øjes lyst. Men han er vejen til dit hjertets mål. Frygt ikke: ”Han vil lade dit sølvskrin uberørt, for hans nøgle er af det blødeste voks. Fra en tom handske fremstår ingen hånd med et svingende sværd.” Sagen er at Faraos embedsmænd, inkl. vesiren, er eunukker. Og som sådan skal Potifar altså i denne historie – med Thomas Manns spidsformulering – gøres til hanrej.

Zulaykha må lade sig ægte, men omsider dukker slaven Yusuf op. Vi får forførelsesscenen – en laaang en, der bølger gennem paladsets værelser: Yusuf tigger mindeligt om at blive fri, hvad der ikke er let for ham, for ”du er en flammende ild, og jeg en dusk tør bomuld.” Han lover – som den fremsynede profet han er – at han ved en senere lejlighed i livet vil opfylde hendes ønsker: ”Ville du råde en der er ved at dø af tørst,” svarer hun, ”til at vente med at drikke til i morgen.”

De intrigante damer ved hoffet bemærker hvordan Zulaykha vansmægter, og hun inviterer dem til en komsammen for at forklare sin elskovssyge. Hos Djami understreges det, at det er *appelsiner* der serveres. Appelsiner er på grund af deres varme farve et modstykke til den gustengule misundelse og skinsyge. Øjeblikket indtræffer, Yusuf kaldes ind for at skænke vin – og hofdamerne henrives totalt ved synet af ham, så de ”ikke længere kunne skelne frugt fra fingre.”

Jeg har spurgt muslimer her i Danmark om de kender historien om Yusuf.

Zulaykhas dameselskab. Miniature fra Djamis *Yusuf og Zulaykha*, Bukhara, ca. 1560. De skinsyge kvinder skærer sig i fingrene i stedet for at skære i appelsinen da de ser den underskønne Yusuf (med mægtig flammeglorie). Miniaturer som dette er blandt forlæggene til Thomas Manns forrygende gendigtning af denne scene – der hos ham ender i et veritabelt blodbad.

Javist, svarer mange af dem – det er den hvor de fine damer med appelsinerne skærer sig selv i fingrene. Den detalje husker man.

Yusuf nægter fortsat at lade sig forføre, og han ender i fængsel. Men efter hans drømmetydning kaldes han frem for Farao. Det samme gør Zulaykha, hun bekender sin svig – og angrer. Og Yusuf udnævnes (omsider) til vesir.

Sufismen

Djami var tilhænger af *sufismen*, den islamiske mystik der undertiden betegnes som "inderlighedens islam". I sin fortælling tillægger Djami fra nu af begivenhederne større og større direkte symbolsk betydning.

Under Yusuf's fangenskab sørger Zulaykha dybt og inderligt – og hun begynder at forholde sig "sufistisk" til sig selv, "afdør" så at sige fra denne verden såvel som fra sit eget selv, så opfyldt af kærlighed er hun.

Djami benytter lejligheden til en lille digression i fortællingen: "Også du, Djami: kom ud af dit eget selv, og begiv dig ind i den evige glædes bolig." Vi er på vej til drejning af det kødelige begær til åndeligt begær efter Gud, til en "opgåen" i gudskærlighed.

Netop oplevelsen af en ekstatiske *forening* med Gud er sufiers mål, og det er et kernepunkt i al sufismetænkning og -digtning. Og det er et kontroversielt og blasfemisk projekt ifølge ortodoks muslimsk lære. al-Halladj (d. 922) og Rumi (1207-73) er blot et par af de store sufi-mestre, som Djami lægger sig i forlængelse af.

I Miniaturegalleriet er der i øvrigt adskillige billeder af sufier, nogle af dem på vej ind i den ekstatiske sindstilstand gennem meditation eller dervishdans; på et billede ser man tyrkiske sufier drikke kaffe – så de kan holde sig vågne under den langvarige meditation.

Foreningen

"Foreningen" er overskriften på et af Djami-digtets sidste kapitler – hvor Zulaykha omsider får sin drømmevesir.

Hun har i de mange år siden Yusuf's fængsling og senere oprejsning kun haft ham og kærligheden i hovedet. Hendes eunuk-mand er død, og hun har ødet sin rigdom bort – guld, sølv, juveler, diadem – til enhver der kunne fortælle hende nyt – blot det mindste – om hendes elskede. Hun er endt som grå og afdanket, lever som husvild i vejkanten så hun kan få et blik af vesiren Yusuf når han i pragt drager forbi.

Endelig får hun foretræde for ham. Da det går op for ham hvem han har foran sig, giver han den fornede kone tre ønsker. Hun ønsker sig den samme ungdom og skønhed som da de første gang mødtes, dernæst at hun må se hans ansigt. Ved Yusuf's bøn og hjælp fra himlen forvandles Zulaykha: ungdom fordriver alder, fyrrer bliver til atten, hendes krop bliver slank som en

cypres, rynkerne forsvinder, lys i øjnene... Den nyskønnes sidste ønske er at hun må forenes med sin elskede.

Yusuf (der hos Djami ikke er gift) tøver og beder himlen om råd. Ærkeenglen Gabriel bringer ham himlens samtykke, de bliver gift ved et mægtigt gilde – og endelig forenes de i et metaformættet samleje. Han finder hendes smykkeskrin intakt og lukket med en søvlås. Med sin glinsende rubin åbner han det... Og de elskende vågner i en billedlig rosenhave, svalet af morgenbrisen og berøvet al selviskhed.

”Og du, Djami?” – spørger digteren sig selv i epilog. ”Hvad kendetegner den fuldkomne modenhed? – At være landet på ikke-eksistensens grund.” Han tilskynder sig selv at lukke bogen, byder sin tunge at være stille – for stilhed er det højeste. Vejen til den mystiske forening.

Og Djamis kærlighedsdigt er da også i sin helhed blevet tolket som en allegorisk fremstilling af mystikerens vej til – og sluttelige forening med Gud.

Blixen og ”den rigtige sammenhæng i historien”

Djamis digt er (endnu!) ikke oversat til dansk. Jeg har anvendt David Pendleburys engelske prosaoversættelse (The Octagon Press London 1980). Dertil det uddrag, der er medtaget i bogen *Persian Love-Songs* (fra 1901), og som findes i Karen Blixens bibliotek på Rungstedlund. Blixen var godt hjemme i *Koranen* og i litteratur om islam, og hun har altså kendt Djami og den islamske Yusuf-tradition.

Og hun tyndlæste Thomas Manns fire-bindsværk *Josef og hans brødre*, hvormed han ville ”omfunktionere myten”. Humoristen Mann – der forstår Zulaykhas kærlighedskvaler og hendes blodige dameselskab som en ”følge af den bedrøvelige modsigelse, der består mellem den blinde lidenskabs hellig- alvorlige og smerteskønne bevidsthed om sig selv – og dens indtryk på de nøgterne, for hvem dens manglende evne og vilje til at skjule sig selv er en skandale og til grin ligesom den berusede på gaden... For de fleste forelskede ville ikke tro, at deres følelse nyder tilstrækkelig ære, hvis ikke alverden beskæftigede sig med den, om det så kun med spot og hån: den må forkyndes med piber og trommer.”

I "Vejene omkring Pisa" (fra *Syv fantastiske Fortællinger*) fortæller hovedpersonen Agnese en lille mærkværdig historie; den begynder sådan: "Dengang da Josef var premierminister i Ægypten, og Potifars hustru en gammel dame, søgte hun audiens hos ham..." Og med dette senere møde er vi allerede langt væk fra *Bibelens* version. Kendskab til Djami løser måske ikke endegyldigt spørgsmålet om hvilket formål denne fortælling i fortællingen "Vejene omkring Pisa" skal tjene, men det leder læseren et godt stykke på vej.

Og på Davids Samling kan man altså få "den rigtige sammenhæng i historien om Josef og Potifars hustru" at se – i Miniaturegalleriet.